

TEREKEME-KARAPAPAH TÜRKLERİ AĞZINA AİT SÖZCÜKLER “MUŞ-BULANIK ÇEVRESİ”

Muhammet KEMALOĞLU*

ÖZET

Terekeme sözcüğünün kaynağına yönelik farklı rivayetler vardır. Birincisi, “*Terekeme*”, “*Türkmen*” sözcüğünden türemiştir. İkincisi, İslamiyetin Anadolu’da ilk yayıldığı yıllarda Mekke’den getirilen muhacir Araplara verilen “*Terk-i Mekke*” kavramıdır. Üçüncü olarak, Terekemelerin kendi aralarındaki rivayetlere göre de bu ismi “eski vatanlarını terk ettikleri” için almışlardır. Terekemelere ayrıca “Karapapah”ta denmektedir. Türkler arasında başa takılan başlıklara izafeten, urug, boy ve oymak isimlerine rastlanmaktadır. Karapapahların dilleri yaşadıkları, coğrafyadaki dil baskısı olmasına rağmen yüz yıllarca Türkçenin ana yapısını bozmadan günümüze taşımışlardır. Terekeme veya diğer bir deyişle Karapapahlar Kıpçak-Oğuz kaynaşması ile oluşmuştur. Siyah astragan kalpak giydiklerinden komşuları tarafından “*Karapapahlar*” diye anılırlardı. Karapapahlar, Kür boylarındaki egemenliklerini daha kalıcı kılmak amacıyla Tiflis, Nahçıvan, Karabağ, Loru, Ahırkelek, Gence ve Şirvan dolaylarına yerleşmişlerdir. Gürcistan ve Azerbaycan’ın yanı sıra Karapapahların en yoğun yaşadığı yerler, başta Kars olmak üzere Türkiye’nin Doğu Anadolu bölgesidir. Kars, Iğdır ve Ardahan’da nüfusun çok önemli bir kısmı Karapapah’tır. Terekemeler Erzurum, Erzincan, Sivas, Amasya, Van, Ağrı gibi şehirlerimizde de oldukça fazladır. Sivas’ın Kangal ilçesinde yoğun bir Karapapah nüfusu vardır. Ayrıca buralardan İstanbul, Ankara, İzmir, Adapazarı, Bursa gibi şehirlere göç eden çok sayıda Karapapah Türkü vardır. Bu çalışma da ise Terekemeler-Karapapah Türklerinin Muş ili Bulanık ilçesi çevresindeki sözlü kültüründen örnekler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Kültürü, Terekeme, Muş, Bulanık ilçesi, Sözlü kültür.

THE WORDS OF THE MOUTH OF THE TEREKEME- KARAPAPAH TURKS “AROUND MUS-BULANIK”

ABSTRACT

Karapapahlar Terekemes or in other words formed by the fusion of Kipchak-Oguz. Horseherds (year) and the sizes of the black astrakhan

---

* Yüksek Lisans, muhammetkemaloglu@gmail.com

sheep breeding Karapapahs kalpakhe celebrated by having anything on their neighbors. Karapapahs, Tbilisi in order to make a more permanent cure lengths rule, Nakhichevan, Karabakh, lor samples, Ahırkelek, settled down to around Ganja and Shirvan. Karapapahların Georgia and Azerbaijan, as well as the busiest place of residence, especially in Eastern Anatolia region of Turkey, including Kars. Kars, Ardahan, Iğdır and Karapapah an important part of the population. Terekemes Turks, Erzurum, Erzincan, Sivas, Amasya, Van, rather than cities such as pain. There is a dense population of the town of Kangal Karapapah Sivan. Also from here to Istanbul, Ankara, İzmir, Adapazari, who migrated to cities like Bursa has a large number of Turks Karapapah. In this study, the oral culture of the surrounding district of Bulanık province of Mus Terekemes-Karapapahs examples are discussed.

Key Words: County of Bulanık, Turkish Culture, Terekeme, Muş, Oral culture.

Giriş

Terekeme adıyla anılan Karapapaklar, kökeni çok eskilere dayanan bir türk boyu olmalarına rağmen haklarında detaylı şekilde pek fazla çalışma yapılmamıştır. Kimi araştırmacılar konularını ilgilendirdikleri ölçüde Karapapaklar hakkında kısa bilgiler vermişlerdir. Bunların yanında birçok yazar ve araştırmacı da Karapapakları Özbekistan'a bağlı Karakalpakistan Özerk Cumhuriyetinde yaşayan Karakalpaklarla karıştırmış, bu iki Türk halkını aynı boya mensup zannetmişlerdir. Bu çalışmada, öncelikle Karapapahların ne kadar kim olduğu, nasıl bir sözlü geleneği olduğu ortaya konulmaya çalışıldı. Sözcükler toplanırken de kaynak kişilerden yararlanılmıştır (Bedrettin Kemaloğlu; Hadice 'Münevver' Kemaloğlu; Ümmiye Doğan).

Terekeme-Karapapah Türkleri

Terekeme sözcüğü, terek; raf, dolap gözü, Terakime (Arapça ve Farsçada); Türkler, Etrak (Arapça) Türk, siper, siperlik, sütre anlamlarına gelir (Kutalmış 2003: 251). Türük kelimesi konar-göçer köylü halk anlamına gelmektedir. Terekeme sözcüğünün kaynağına yönelik farklı rivayetler vardır. XII.-XIII. yüzyıllara geldiğimizde Borçalı ve Kazahlı urukları Terekeme olarak adlandırılmıştı. Âşık Emrah, şiirlerinde Terekeme güzellerinden bahsetmektedir. Âşık Garip, Kazah nehri boylarını Terekeme yaylakları diye övüyordu (Yeniaras 1994: 33; Andrews 1992: 99; Caferoğlu 1988: 69; Dündar 1981: 216; Kalafat 2005: 57-58; Alyılmaz 2002: 290; Bilgili 2002: 29; Ağoğlu 2002: 218), Ahmet Caferoğlu (1983), Fahrettin Kırzioğlu (1995), Yavuz Akpınar (1994: 465-467), Ensar Aslan (1995), Aşık Şenlik konulu

sempozyumları (2000), Selahaddin Dündar ve Haydar Çetinkayan(2002); (Kalafat 2001/31: 26-30; Metin 1997: 10-16; Hacılar 2001, Karapapah Mehreli Bey 1996, Azerbaycan Folklor Ananeleri, Gürcistandaki Türk Dili Folklor Örnekleri Esasında 1992; Azerbaycan Halk Destanları Efsane Esatır ve Nağil Deyimleri 1999; Oğuz Terekeme Halk Merasimleri ve Meydan Tamaşaları 1997; Kırzioğlu 1972; Aydoğ 1998) ve ayrıca Güney Azerbaycan'da, İsa Yegâne'nin (1990) çalışmaları da mevcuttur. Bahsedilen kaynaklar yeni çalışmalar için kaynak teşkil etmektedir.

Birincisi, “*Terekeme*”, “*Türkmen*” sözcüğünden türemiştir (Dündar-Çetinkaya, 2004; VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi¹; Caferoğlu 1988: 69). Kelimenin “*Türkmen-Türkman*”² kökenine dayandığı görüşü ise çok güçlü gözükmektedir. Çünkü Türkmen kelimesinin Arapça çokluk biçiminin “*Terakime*” olduğunu biliyoruz. Ferit Devellioğlu (Devellioğlu 1993) ve Ebulgazi Bahadır (Ebulgazi Bahadır Han, Tercüman 1001 Temel Eser) bu kelimenin varlığı konusunda bize tanıklık ediyor. Bu “*Terakime*” kelimesi ünlü uyumuna girerek kolayca “*Terekeme*” biçimini alabilir. Osmanlılar döneminde, devlet adamları ve yöneticiler bu kavim için “*Türük*” kelimesini kullanmışlardır. Bizce de doğru olan budur.

İkincisi, İslamiyetin Anadolu'da ilk yayıldığı yıllarda Mekke'den getirilen muhacir Araplara verilen “*Terk-i Mekke*” kavramıdır. Terekeme sözcüğünün bundan bozularak oluştuğudur. Terekeme kelimesinin kökeninin “*Terk-i Mekke*” izahı ise bir halk benzetmesinden öte bir şey değildir. *Terk-i Mekke* “*Mekke'nin terki, Mekke'nin bırakılması*” gibi bir anlam ifade eder ki, bu bir kavim adı olamaz; ancak bir olay adı olabilir. Kavim adı olabilmesi için “*Mekke'yi terk edenler*” gibi bir kelime olması gerekirdi. Fakat halk arasındaki rivayetlere baktığımızda bu terimin “*terk etmek*” manasına geldiğini görüyoruz. Yani “*mekânı terk eden ve göçmüş olan*” anlamında yorumlanmaktadır. Türkler Arap değil ki *Terk-i Mekke* denilsin.

Üçüncü olarak, Terekemelerin kendi aralarındaki rivayetlere göre de bu ismi “*eski vatanlarını terk ettikleri*” için almışlardır. Eskiden Terekemelerin atalarının Kuzey Kafkasya'da bulunan Terek Irmağı çevresinde yaşadıkları bilinmektedir. Buna bağlı olarak Terekeme terimi ile Terek Irmağı arasında da

¹ Kalafat, Türk Mistik Kültüründe “*Er*” veya Halk Kültürümüzde “*Er Tiplemesi*” adlı makalesinde, Terekeme, terek/ağaç kültü, ağacın piri bağlantılıdır, der.

² Türk Boy Adları ve Devletleri İle Oğuz Kelimesinin Tarih İçindeki Söyleniş Biçimleri: Oğuz: Guz, Guzziye, El Guzz.Kara Guz, Sir Tokuz Oğuz, Üç Oğuz, Uğuz, Oyguz, Ögüz, Toğuz, Uz, Gagauz, Uzbek,Avşar: Aşar (İranlılar-Farslar),Horzum: Harzem, Harezem, Horezm, Kharezem, Harizm,Türkmen: Türkoman, Turcoman, Türkmanend, Terek, Terakime, Terekeme.

bir bağ kurabiliriz. Buna göre Terekemelerin ataları Terek Irmağı çevresinde yaşarlarken bazı sebeplerden dolayı buraları terk etmişler ve Gürcistan ile Türkiye'ye yerleşmişlerdir. Gürcistan ve Türkiye'ye geldiklerinde diğer yerli toplumlar onları Terekeme olarak adlandırmışlardır. Yani Terekeme terimini “*yurtlarını terk edenler*” anlamında kullanmışlardır (Bala 1967: 339)³. “*Siyah şapkalılar*” (Alışık 2005: 10-25)⁴ terimi bu olay yüzünden onlara isim olarak verildi. Bütün bu örneklerle bağlı olarak Türklerde yas tutmak amacıyla siyah şapka giyme geleneği olduğu gibi bugünkü Terekeme teriminin “terk etmek” terimi ile alâkasının olduğunu düşündürmektedir.

Terekemelere ayrıca “*Karapapah*” da denmektedir. Türkler arasında başa takılan başlıklara izafeten, urug, boy ve oymak isimlerine rastlanmaktadır. Mesela, siyah başlık (papak, kalpak) giyen bir Türk boyunun adı “*Karakalpak*” veya “*Karapapah*” tır (Karapapahlar, İslam Ansiklopedisi: 470⁵; Yılmaz 2007: 1, 12; Baskakov 1958: 364; Bala 1967: 339), Buhara Mektebine mensup bir sünni tarikatı da “*Yeşilbaş*” olarak adlandırılmaktadır. Türkiye’de “*Karabörk*”⁶ (Ölmez 2002; www.dergiler.ankara.edu.tr/detail.php?id:12&sayi_id:843), *Karabörklü*”, *Kızılbörklü*” (Sümer, Aydınogullarının “*kızıl renkli börk*” giydiklerini yazmıştır. Eyüpoğlu 1987: 262, 275, 277, 279, Melikoff 2004: 33-35, 63-86; Avcıoğlu 1997: 2239-2240, 1884, 154; Joseph Von Hammer 1990: 8; Başgöz 2003: 92, Çetinkaya 2005: 424-446; Akdağ 1975: 15), “*Akbaşlı*” ve “*Akbaşlar*” isimleri ile pek çok köy bulunmaktadır (Eröz 1990: 81-82; Fırlalı 1989: 9-10; Behnan 1964: 254). Bu da büyük ihtimalle o dönemde kalpak giyen Kafkas Türklerine verilen addır. Karapapahlar, Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın müritlerine giydirdiği, on iki imamın adı yazılı olan on iki çizgili “*taç*” adlı kızıl kavukları reddederek Sünniliklerini belirtmek üzere ısrarla “*kara papak*” giymişlerdir (Kırzioğlu 1998: 467; Caferoğlu-Yücel 1976: 1118).

³ Hammer, Türkistanlı Karakalpakların oluşumu ile ilgili şunları yazıyor: “Bu kavim topraklarından kovulmaları dolayısıyla yas tutmak amacıyla siyah şapka giymeye başladı.

⁴ 1239’da Türk-Moğol unsuru ile birlikte Doğu Avrupa seferine iştirak eden ve tarihî kaynaklarda “*külâh-ı siyah*” olarak belirtilen Türk boyu Karapapahlar’ın cediti olmalıdır. Karapapahlar, İran ve Rus sınırlarının tespit edildiği 1828 Türkmençay anlaşmasına kadar toplu olarak, Kazak Şemseddin Hanlığı’na bağlı Borçalı’da yaşamışlardır. Z. Velidi Togan, Boroçoğlu Kıpçak boyunun, Hazarlar döneminde Orta Kür ırmağının sağ taraflarında, kendi adlarıyla Borçalı adı ile tesmiye olunan sancakta yaşadıklarını belirtmektedir. Bu kayıt, Borçalı ve dolayısıyla Karapapahlar’ın o topraklardaki tarihinin delilidir. Karapapahlar’ın şive özelliklerine bakıldığında, Azerbaycan diyalektleri içerisinde, Kazak-Borçalı gurubu daima “*Kıpçak gurubu şiveleri*” olarak tasnif edilmiştir.

⁵ İsmail Türkoğlu.

⁶ Tarama Sözlüğü’nde “*börk, börke, börki başa giyilen külâh, kalpak gibi şeyler*” biçiminde yer alan sözcüğün Osmanlıcası için Radloff, börk ve bürük sözcüklerini verir.

Terekemeler dil, lehçe, mutfak ve müzik kültürü gibi konularda Azerbaycan Türklerine çok yakındır (Karapapahlar, XXIV: 470). Sadece ağız farklılıkları vardır. Buna rağmen Türkiye'deki her iki kesim de birbirlerini genellikle farklı nitelendirmektedirler. Borçalı'da Karapapah'lık adı öne çıkmaktadır. Gerçek şu ki, Türk toplulukları arasında yaşam biçiminden ve coğrafi şartlardan kaynaklanan bazı farklılıklar vardır. İran'da da çok sayıda Karapapah Türkü'nün olduğu bilinmektedir. Karapapahlar İran'da Sulduz bölgesinde yaşamaktadır. Türkiye'ye göçmeden evvel, Borçalı ve Kazak Karapapahları olarak adlandırılmıştır. Terekemeler, atılgan, hırslı, olaylar karşısında son derece duygusal ve saf bir karaktere sahip insanlardır. Dürüst ve merttirler. Sosyal ilişkileri güçlü olan bir toplumdur. Mirza Bala da *“Karapapahlar, fitraten zeki, çalışkan ve iyi binicidirler; kadınları hür, aile teşkilâtları mazbut ve sağlamdır”* demektedir (Bala 1967:470; Bala, Karapapak, VI: 330-331; Alışık 2005: 10-25). Terekemeler, başlarına buyruk yaşamışlardır. Ahde vefaya önem verirler. Kararlı ve dirayetlidirler (Kaçak Nebi⁷), devletine milletine sadakatle bağlıdırlar, gelenek ve adetlerine sıkıca bağlıdırlar, Karapapahların dilleri yaşadıkları, coğrafyadaki dil baskısı olmasına rağmen Türk dilinin ana yapısını bozmadan günümüze taşımışlardır, zulme, direnir, haksızlığa başkaldırırlar. Onların karakterlerini yansıtan, *“Düz ol, Allah düziylendir* (sen dürüst ol, Allah dürüstün yanındadır)”, *“Sen yahşı ol, balıh da bilmese halık bilir”* sözleri çok yaygındır. Karapapahlar genellikle Hanefi mezhebine mensuptur. Azerbaycan ve Gürcistan'ın bir kısmında ve İran'da Sulduz'daki Karapapahlar Şii Caferî'dir (Andrews 1992: 99).

Terekeme-Karapapah Türklerinin Coğrafyası

Terekemeler-Karapapahlar, Tiflis, Nahçıvan, Karabağ, Loru, Ahırkelek, Gence ve Şirvan dolaylarında yurt tutmuşlardır. Çıldır ve Ardahan'daki Terekemeler önceden Kuzey Azerbaycan'da, Kazah ve Borçalı bölgelerindeki Derbend ve Borçalı nehirleri boyunca yaşarlardı (Güler-Akgül-Şimşek 2001: 505; Kalafat 2002: 84-99; Kalafat 2004: 174; Kalafat 1998: 11, 12). 1828 yılında imzalanan Türkmençay Anlaşması'ndan sonra, bir bölümü Kars'a ve bir bölümü de Güney Azerbaycan'ın Sulduz bölgesine göç etmiştir (Kobotaran 2008: 16).

Türkiye'ye yerleşmek için gelenlerin bir kısmı Ağrı, Tutak ve Eleşkirt'e geldi; diğerleri Adana'ya, geri kalanlar ise Malazgirt'ten Sivas'ın Tutmaç, Büyükköy ve Kurdoğlu köylerine (www.kurtoglukoyu.com/karapapahlar) göç ettiler. Diğerleri ise 1921'de Rusların çekilmesiyle Kars'a geldiler; bunlar,

⁷ Kaçak Nebi, 19. yüzyılın bilinen halk kahramanlarından biridir.

Gümrü Antlaşmasıyla gerçekleşen nüfus mübadelesiyle, Akbaba, Tiflis, Borça ve Kazah bölgelerinden göç ettiler (Kalafat 2002: 84-99).

Göçmenlerin yerleştirilmesi işlemleri⁸ “*İskanı-ı Muhacirin*”⁹ adı altında kurulan ve göçmenlerin yerleştirilmesine ilişkin tüm işlemleri yürütmekle sorumlu olan komisyon daha sonra “*Muhacirin ve Aşair Müdiriyeti Umumiyesi*” olarak değiştirilmiş ve bu kurum çalışmalarını Cumhuriyet’e kadar sürdürmüştür. Bu komisyon tarafından çok sayıda göçmen, Amasya, Tokat, Sivas, Çankırı, Adana, Aydın, İçel, Bursa, Adapazarı ve İzmit çevresine yerleştirilmiştir (Военный Сборник 1883: 182; Kafkas Yerleri ve Taifelerinin Tasviri İçin Materyaller Месмуası 1897: 341, 345, 350; Mehdî 1972: 151; Papuna 1981: 42; Memmedli 1991: 16-17, 22-36; Memmedli 1996: 8, 16, 27, 29, 37, 40, 48, 62, 63, 68; Dündar-Çatinkaya 2004: 1, 27-30, 37, 84, 92, 149; Qarapapaqlar Dergisi 2005: 7, 8, 20; Valehoğlu 2005: 28, 60, 68-80; Türksoy 2007; www.borchali.wsborcalihakkind//12.04.2011; www.karapapah.com/turkce/hakkimizda.aspx//12.04.2011; www.terekemekarapapah.azbuz.com/index.jsp//12.04.2011). 1828 de Kazak, Ağbaba bölgesinden gelen Karapapahlar'dan sonra Kars'taki ikinci Terekeme grubunu bugün Ermenistan'da kalan Akbaba nahiyesiyle, Gürcistan'ın Tiflis dolaylarından ve Kazak, Borçalı bölgelerinden 1921'de gelenler teşkil etmektedir.

Bunlar geliş bölgelerine göre “*Ağbaba Terekemeleri*” ve “*Gürcistan Terekemeleri*”, Akbaba nahiyesinin Ördekli, Hamasa (Amasya), Balıklı, Göllü, Sınık ve Karakulak köylerinden gelmişlerdir. “*Gürcistan Terekemeleri*”, Borçalı'daki Aran Arıklısı, Orzuman, Karayazı ve Kepenekçi; Kazak bölgesindeki Soğukbulak, Karayazı; Tiflis civarındaki Davras, Bezekli, Yırğançak, Kamerli, Ağalık, Fahrallı; Ahılkelek bölgesindeki Hosbiya, Göye ve Lebis köylerinden gelmediler (www.gocsempozyumu.org/turkiyeyegoc.htm;

⁸ Şehremaneti, Osmanlı İmparatorluğu'nda, bugünkü belediye zabıtası görevini yapan, şehrin temizlik ve güzelliğiyle ilgilenen yerel yönetim. Bugünkü belediyenin Türkiye'de kurulan ilk biçimidir. 1900 den sonra Bolnisi'de adları değiştirilen kentlerin yeni adları: Fahrallı-Talaveri, Arıklı-Naheduri, Hasanhocalı-Hidisguri, Daşdıgullar-Muhrani, Goçulu-Çapala, Esmeler-Mskneti, Ceferli-Samtreti, İmirhesen-Savaneti, Molla Ehmedli-Hataveri, Saraçlı-Mamhuti, Aşağı Goşakilse-Kvemo Arkvami, Yuharı Goşakilse-Zemo, Sarallar-Zvareti, Mıgırlı-Vanati, İnceoğlu-Şua Bolnisi, Aşağı Gulaver-Cipori, Yuharı Gulaver-Keta, Demirli-Hahlocvari, Kibircik-Creşi, Arakel-Cecpariani, Musapiryan-Poçhveriani, Beyteker-Bartakari, Muğannı-Farizi, Kolagir-Surtava, Abdallı-Cavşantaş, Gartikan-Saberiti, Siskala-Brlahauri, Tapan-Disleli, Çatah-Haissopeli, Garadaşlı-İcrita, Kepenekçi-Kvemo Bolnisi.

⁹ 1862 yılında kurulan “*Muhacirin Komisyonu*” göçmenlerin iskan edilecekleri yörelere “*İskanı-ı Muhacirin Memuru*” gönderiyordu.

Arı 1960: 7; Kırzioğlu 1953: 200; Memmedli 1996: 8, 16, 27, 29, 37, 40, 48, 62, 63, 68)¹⁰.

1. Sosyal Hayata Ait Sözcükler

Türk sosyal hayatında aile bütün sosyal bünyenin çekirdeği durumundaydı. Evlilik kan akrabalığına dayanıyordu. Anne-babaya saygı eksik edilmezdi. Atalara saygı duyulur onlar belli aralıklarla yâd edilirdi. Terekemeler de bu özelliklerini korumuşlardır (Hatipoğlu 1972: 15; Aksan 1990: 89; Aktunç 1998: 12; www.kafkasuniversitesi.com/forum/index.php?topic: 4576.0).

Adaılı: Nişanlı.

Ahan: İşte, burada.

Aheey: Eyvah anlamında olan sözcük.

Ahora: Yakın bir yer.

Alaşa: Arsız, çemkiren orta yaşlı kadın.

Alazlanma: Yüzde ve vücutta çıkan çibanlar, kızartılar.

Aloy (Yaloy): Alev (Ercilasun 1983: 292; Sarıkaya 2001; Eraslan 1980: 82-91; Koraş 1998: 240-244; Ergin 1972: 184; Mansuroğlu 1988: 255; Gülsevin 1997: 134; Ergin 1981: 165; Ercilasun 1983: 292; pütöy-bitevi, Şireliyev-İslamov 1999; Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü 1991; Hacaloğlu 1992; Altaylı 1984; Arat1979; Atalay 1972; Baskakov-Toşçakova 1999; Cavid, 1358; Eraslan 1980: 82-91; Ercilasun 1983; Ergin 1972: 184; Gabain 1988; Gülsevin 1997: 134; Komisyon. Derleme Sözlüğü 1963-1982; Koraş 1998: 240-244; Mansuroğlu 1988: 255; Xamane 1370; Menzuri 1373; Päkzäd 1363; Sehend, İntişarat-ı Şems, Tebriz, (Tarihsiz); Şehriyâr 1373; Yudahin 1988).

Amanat: Geçici olarak yapılmış, bozulabilir (Arapça emânet).

Andır: Her hang bir parça, vücut parçası da olabilir.

Arh: Ark.

Arheyin: Rahat, gamsız.

Aroy: Kirli çamaşır suyu.

Aya, Eye: Hey ünlemi.

Aybecer: Suratsız, tipsiz.

Azgun: Şımarık.

Baf: Akciğer.

Bağdaş: Ayakları ve bacakları kelebek yapıp oturmak.

Baht: Kader.

¹⁰ Gögyeliler, 1722-1732 yılları arasında II. Tahmasıp tarafından Sulduz'a sürülmüş (Kazak'dan) 20 yıl sonra Gögye'ye geri gelmişler. Gürcistan'da 1735'te Osmanlı hâkimiyeti sona erdikten sonra tekrar İran (Kızılbaş) hâkimiyeti başladığında İran şahı Nadir Şah, Borçalı yöresinden Osmanlı meyillisi olduğundan kuşkulandığı binlerce kişiyi zorunlu göçe tabi tutmuştu.

Baskı: Otu arabayla taşırken kullanılan ağaç.

Bedasıl: Aslı bozuk, Soyu kötü.

Bele: Böyle, a böyle.

Beynamaz: İnançsız.

Bidibidi: Az, az ufak ufak.

Bijli: Sivri.

Biyabur: Rezil. Bî+abur: abursuz: Aburu yok, itibarsız, rezil, ahlâksız. Bî, Farsçadan dilimize girmiş-sız,-süz anlamında bir ön ektir. Bu ek bazı kelimelerde be şekline dönüşmüştür.

Bulun: Otun tarlada toplanmasına verilen adı.

Buoy (bizoy): Buzağı.

Bülöy: Bileği

Cıbil: Varlıksız.

Cıbir: Yoksul, parasız.

Cıgız: Oyun bozan cıgıza cur bahane.

Cırık: Yırtık.

Cızıh: Çizgi.

Cib: Cep.

Cici bici: Süslü, püslü.

Cilcibil: Çırlı-çıplak.

Ciloy: yular, dizgin.

Cirbağa: Yaramaz, ufak tefek erkek çocuk. Çır/cır+bağa: çırbağa: Cırcır böceği. Boyundan büyük işlere karışan küçük çocuk. Türk dilinde bağa kelimesi hayvan demektir. Kur+bağa: kurbağa: Kur diye ses çıkaran hayvan demektir. Tos+bağa: tosbağa: Tos yapan hayvan demektir. Kaplı/kabuklu/kabuklu-m+bağa: kaplumbağa: Kabuğu olan hayvan demektir (Kalaycı, 2009:25-29).

Ciri: Afet, bela, dert, eziyetveren, çocuklar için kullanılır.

Cufut: Yahudi.

Çanağ: Büyük Güğüm

Çançur: Eriğin bir çeşiti.

Çengel: Çatal.

Çılpağ: Çıplak.

Çinçavat: Varyemez, cimri.

Çorağ: Verimsiz.

Çulsuz: Fakir, berduş.

Dabağ: Bir hayvan hastalığı.

Dad: Tat.

Dalda: Dulda.

Damçı: Damla.

De-: Söyle-.

Delisoy: Deli dolu.

Demroy : bir çeşit deri hastalığı.

Deyaz: Sığ su.

Dıa: Ermeni oğlu.

Dndıla: Çok küçük.

Dıdıt: Kişiliği oturmamış, zayıf kişilikli.

Dirliksiz: Geçimsiz.

Dolamaç: Dönemeç.

Don: Elbise, iç giyim, karın donması.

Ebile: Böyle-Böyle.

Edrefi: Etrafi.

Ebebe gel: İşte böyle bu yana gel.

Ele deme: Öyle söyleme.

Ele: Öyle.

Eleyse: Öyleyse.

Elhezzer: Aman dedirtecek kadar baş belası olan, yaramaz.

Eli uzun: Hırsız.

Enni: Uzun

Eringen: Tembel, üşenen.

Eseslice: Esaslıca.

Eşgere: Açık, alenen.
Fırfır: Topaç.
Fırtlık : Sümük.
Fitoz: Sevimli.
Gabala: Toptan.
Gaççe-Geç: kürd kızı
Gada: Bela.
Gadan alem: Dertlerini ben üstüme alayım.
Galah-Galah: Tezek yığını.
Ganayahlı: Kadın ya da kız için söylenen bir söz, bela arayan.
Ġanfet: Konfeti Şeker.
Ġanmiyer: Anlamıyor.
Ġarı: Kadın
Ġarı: Kadın.
Ġaroy: Bakar kör.
Gart: Yaşlı, ihtiyar, zamanı geçmiş, taze olmayan.
Ġaşoy : Kaşığı.
Gayda: Müzik, Makam.
Gede: Çocuk.
Gıgı: Deve, keçi, koyun vb. hayvanların pisliği.
Gıjik: Kıvırcık saç.
Gıloşa: Oturup kalkmasını bilmeyen, saygısızca davranan kadınlar için. Yalaka, riyakar.
Gıro: kürd oğlu.
Ġıroy : kırağı
Gıroy : Rehin.
Gobbuz: Yumruk.
Gonak (Gonah): Misafir.
Gor: Mezar.
Gorbagor: Toplu mezar. Ölümü beğenilmeyen.
Gorhana: Mezarlık.
Gorluk: Cenaze için saklanan para.
Goruşçu: Korucu.
Ġoşgu: Araba veya çiftte koşulan at

veya başka hayvan.
Gökçek(Goçak-Goçak): Becerikli, marifetli, çalışkan.
Göz: Oda.
Gözü: Ayna.
Ġumroy: Çingirak, çan.
Ġundah: Yeni doğmuş çocuğu belli bir zamana kadar sarıp sarmalamaya yarayan örtü.
Ġuş beyin: Akli kıt.
Guzik: Kambur.
Gün: Güneş, gün.
Ġanayahlı: Dayanıksız, sabırsız, belalı, tez canlı, aciz kimse.
Ġarmutlama: Sıcak suyun ılındırılması.
Ġozan: Tarlaları nadasa bıraktıktan sonra biçilen ot, hozan.
Ha: İşte.
Ġahçılıh-Ahçılık: Ermeni kızı.
Hal: Ben, benek.
Hamarat: Becerikli.
Hara (hara): Nere.
Ġaralısan: Nerelisin.
Hayvah: Eyvah.
He: Evet
Hepepine: Tamamen.
Herik: Tarlanın pulluk vb aletle sürülmesi.
Hersi Geldi: Sinirlendi.
Hesir: Tığla yapılan payendaz.
hına: Kına.
Ġündür: Yüksek.
İçgi: içki.
İgit: Yiğit.
İşmar: İşaret etmek.
İtgi: Yitik, kayıp, zayıf, zarar, ziyan. (mec) ölüm.
İtoğlit: Köpek oğlu.

Kaftar: İhtiyar, yaşlı.
Kâr: Sağır.
Koş: Taştan yapılmış ev.
Koroğlu: Koroğlu.
Köç: Göç.
Kösöy: Ucu yanmış odun parçası¹¹.
Küsgü: Küsme, küsü.
Leçek: Tülbent.
Leppik: Düz taş.
Libbiz: Parasız, züğürt.
Macarka: Arabaların otu taşmasını sağlayan ağaçtan yapılan düzenleme.
Merek: Ot Ambarı.
Mıtrif: Dilenen ve bir kapıdan bir şey almadan gitmeyen kişi, Çingenelerin bir koluna, “Mıtrif” da denir (Yıldız, (2007: 61-82; Andrews, 1992: 267; Özkan, 1999: 31; Kaynak: Bedrettin Kemaloğlu; Hadice ‘Münevver’ Kemaloğlu; Ümmiye Doğan)¹².
Miras gâlsın: Mal sahibinin ölmesini

¹¹ Bu kelimelerin bazılarında, özellikle de ilk hecede c, ç, l, n, r, y gibi inceltici ünsüzlerin yanında > i, u> i değişmesi görülür ve bu değişme önemli bir ünlü uyumsuzluğu oluşturur: cilov, delisov, girov, timov, zingirov gibi.; pütöy < bitevi.

¹² Çingeneler, buldukları bölgelerin yerel özelliklerine göre ya da ten renkleri ve yaptıkları işler dikkate alınarak farklı isimlerle adlandırılmışlardır. Erzurum, Artvin, Bayburt, Erzincan ve Sivas’ta “Poşa”; Van, Hakkari, Mardin ve Siirt’te “Mutrib”; İç Anadolu kentlerinde “Eleği”; Akdeniz kentlerinde “Arabacı”; Ankara’da “Teber”; Adana’da “Cono”; Kayseri, Adana, Osmaniye, Sakarya ve Çorum’da “Haymantos”; Erzurum’da “Şıhbızınlı”; Trakya bölgesinde “Roman”; Marmara ve Ege bölgesinde birçok yerde “Karaçi” tanımlamaları bunlardan birkaçıdır.

dilemek.
Mökkem-Arapça muhkem: sağlam, kuvvetli.
Nağıl: Biçim, tarz, “Maşallah kırat ne nağıl gider.”
Nağır: Hayvan sürüsü.
Ne gaten: Ne kadar.
Necoldi: Nerede.
Nöker: Ev ve tarla işlerine yardımcı olan yatılı veya normal işçi.
Oğrı: Hırsız.
Oğloy: Oklava
Ola, ula: Ulan, arkadaş.
Otay-Butay: O taraf- bu taraf.
Oynaş: Dost.
Pahır: Bakır
Paklamaş: Temizlemek.
Palan: At veya eşek üstüne atılan bez.
Peş: Arka.
Peştamal: Önlük.
Poşa: Ermeni çingenesi, Karapapahlar/ Terekemeler, Gürcüler, Çerkezler; ülkemizde ise bunların bulunduğu coğrafyalarda, mesela Göle, Ağrı, Van, Erzurum, Sivas, Bayburt ve Erzincan’da yaşayan Çingeneler için kullanılmaktadır. Ayrıca Artvin’de yaşayan Ermeni çingeneler vardır ve bunlar da kendilerine “poşa” veya “boşa” demektedir (Yıldız, Güz-2007: 61-82).
Puç: Hiç, yitirmek. “Ekmeğim puç oldu”.
Puğoy: bukağı
Puşu: Pusu.
Pütöy: Bütün, hep.

Sabahaçan: Sabaha Kadar
Sâbi: Küçük çocuk.
Sağdıç: Düğünde damadı gezdiren kişi.
Sahan: Demirden yapılmış tabak.
Sahi mi: Gerçek mi.
Saldat: Rus askeri.
Satğı: satış
Sepgi: Ateşli hastalık sonucu ciltte oluşan döküntü.
Soyha, Andır, Meret: Uğursuz şeyler için söylenir.
Sükütten: Usulca.
Süzek: Süzgeç.
Şaplağ: Tokat.
Şin: Öküz arabalarında tekerin etrafına takılan demir.
Şirin: Tatlı.
Şor Tuzlu.
Talan: Saldırıya uğramış, soyulmuş.
Talaş: Telaş.
Tamça: Damla.
Tapul: Ot veya buğdayı yığma.
Taya: Otun kışın hayvanlara yedirilmek üzere şehre yakın bir yerde yığılması.
Tekne Kazıntısı-Son Beşik: Dünyaya gelen son evlat
Tez: Çabuk.
Teze gelin: Yeni gelin.
Tezeden: Yeniden.
Tezek: Hayvan dışkısından yakacak.
Tıfıl: Küçük.
Tırıklamak: İshal olmak, halk arasında amel ve sürgün.
Tik: Yüksek, dik.
Tike: Küçük et parçası
Timoy: Nezle, ingi, dumağı.
Toy: Düğün.
Töhmet: Başa kalkmak, söz altında

ezmek.
Tum: Sınır, Hudut, Tarlanın tumu.
Tülek: Korkudan çabukça kaçan, ödle.
Türma: Hapis.
Uçuğ: Yıkık.
Ula ula: Hele hele, ola, olan.
Urus: Rus.
Urus: Rus.
Uşah: Çocuk.
Üzdür: Yüzdür.
Variyetli: Zengin, varlığı yerinde olan.
Varlı: Zengin.
Varsız: Serveti olmayan.
Vedra: Kova.
Veran: Harabe.
Vişş!: Şaşırma ifadesi.
Vurgun: Tutkun.
Yad: Yabancı.
Yal: Kepekle yapılan ve hayvanlara verilen sulu yiyecek.
Yamağ: Yama.
Yaman gün: Kötü gün.
Yanğı: Acı, üzüntü.
Yappa: Bir çeşit tezek türü, elle şekil verilerek yapılır.
Yarımağız: İsteksiz.
Yavan: Katıksız.
Yayan: Yürüyerek.
Yazığ: Zavallı.
Yêddi: Yedi.
Yeke: Büyük, kocaman.
Yel: Osuruk.
Yesir: Esir.
Yola vurma: Gönderme.
Yuha: Sığ derin olmayan. İnce.
Yumuru: Yuvarlak

Yüklü: Hamile¹³.

Yüngül-Yungul: Hafif.

Yüzi goyli/yüzi guyli: Yüz-ü+koy-
ul-u: yüzü koyulu: yüzü koylu: yüzi
goyli: Yüz üstü yatmak, yüzü yere
doğru olmak.

Yüzü ğara: Yüzüne bakılamayacak
utanç işleyen.

Zağar: Küçük, cüce.

Zeher: Ağu, zehir anlamında.

Zeħrimar: Sinirli bir anda ne var
anlamında kullanılır.

Zerge: Değersiz, değeri düşük olan
denir.

Zerzebil: Perişan.

Zetelcem: Tıp dilinde sulu
zatülcemp denilen hastalıktır.
Akciğerlerin etrafını saran zarın
iltihaplanması sonucu meydana gelir.

Zevzek: Geveze.

Zıngıroy (zingıroy): çan, zil

Zibil: Çöp.

Zirzop: Uyumsuz, kaba saba.

Zoğ: Kızgın zeminden çıkan buhar,
zorluk anlatır. Otun ilk biçildiğindeki
yığını.

Zuğum: Zehir, zakkum anlamında,
haram.

Zürriyet: Döl, soy.

---

¹³ Hamile kadını için ağır ayak, yüklü, iki
canlı, gebe, yeni doğan bebek için ise bir de
taze dünya ifadeleri de kullanılır.

2. Akrabalık Adları

Abi: Gaga.
Abla: Aba, kız kardeş.
Amcaoğlu.
Anne: Ana.
Baba: Ata.
Balanın balası: Torun.
Bibi: Amcanın eşi.
Dayıoğlu.
Dede: Lele.
Düngür-dünür.
Ebe: Nine, Anneanne, Babaanne.
El: Konu, komşu, millet, el.
Elti: Erkek kardeşlerin eşlerinin birbirlerine ev içi yakınlıkları.
Gelin: Gelin abla, Yenge.
Görümce: Damadın kız kardeşi.
Görüm-görümce.
Güveyi: Damat, Küreken.
Hala: Babanın kız kardeşi.
Kayın: Damadın erkek kardeşi.

Kaynana: Kayın anne.
Kaynata: Kayın baba.
Kirve: Kirve olanlar arasında kesin bir kardeşlik vardır. Kir, Farsça'da tenasül organı, Kirou'da tutmak, muhafaza etmek anlamına gelir. Ardahan'dan Sivas'a kadar olan sahada yani Bakü-Amasya çizgisinde yaşayan Karapapahlar'da yaygındır (Aksoy, 1997:44-52).
Mama: Dayının eşi.
Neve: Torun.
Nine: Nene.
Nöker: Hizmetkar.
Oğul: Erkek çocuk.
Teyze: Annenin kız kardeşi.
Teyzeoğlu.
Tufax-Tufağ: Aile, Yuva.

3. İsimler-Lakaplar

Türklerde ad verme geleneği toplum hayatını belirleyen, yönlendiren ve kuran bir işleve sahiptir. Türk örf ve âdetlerinde lakap kullanma an'ânesi-geleneği oldukça yaygındır. İnsanlar bilhassa gençlik yıllarından itibaren bir lakapla anılmaya başlarlar (Sakaoğlu 2001: 780; Özsunay 1979: 188; Acabey 2002: 423; Semih 1993: 84; Verdiyeva 1990: 5-122; Kaya 1994: 83-103; Ülkütaşır 1976: 369-384; Acıpayamlı, 1992: 1-14; Aksan, 2000:32).

3.1. Erkek İsimleri

Adil, Adilşah, Adıgüzel, Allahverdi, Alipaşa¹⁴, Aliyar, Aşur, Aldıyedi, Aliyar, Asker, Avaz, Balabeg, Barlas, Balaban, Battal, Bedelağa, Behram, Behri (Bahri), Beşşi (Bahşi), Bextiyar (Bahtiyar), Binali, Cemil, Cevdet, Cihangir, Cihanşah, Camisaf, Atabeg, Ayaz, Aydemir, Battal, Devlet, Eldar, Gökhan,

¹⁴ Namaz oğlu Ali Paşa Güney, 27.12.1927 yılı Gogia (Göyge) doğumlu olup Kafkasya bölgesindeki Ahılkelek yöresinden 3 aylık bebek iken ana kucağında göç yoluyla Türkiye'ye gelmiştir.

Polat, Turan, Turgay, Tursun, Çakır, Doğan, Dünyamalı, Efrayim, Esbender, Elbeyi, Ellez, Gülalı, Gülali, Gülehet, Hasanşah, İlimdar, İsfendiyar, İskender, Köşeli, Letif, Letifşah, Mizam (Nizam), Mürtüz, Müşkünaz, Müşür, Nezim (Nazım), Nezir, Nezmi (Nazmi), Nofil (Nufel), Oroç (Oruç), Paşa, Paşali, Ruşen, Rüstem, Resul, Selver (Server), Şahbender, Şahmerdan, Şahmurat, Şahmara, Şahmardan, İsrafil, Mikail, Şahpender, Şahset (Şehzade), Şahvelet, Şahzede, Şenlik, Şibil/Şivil, Taşdemür, Taştan, Teyfur, Torun, Yediger (Yadigâr), Zülfikar vb.

3.2. Kadın İsimleri

Almas (Elmas), Anahanım, Altun, Anşa, Ayna, Bağdagül, Balhanım, Banu, Binnaz, Balaxanım, Badı, Bedriya (Bedriye), Belgüzar, Besti, Bilor (Billur), Çapar, Çicek, Çimen, Çini, Deste, Destegül, Dilber, Dilber, Dona (Döne), Döndü, Durna, Dünya, Edelet (Adalet), Ehtivar (İtibar), Ezemet, Fikriya, Gevher, Gülçiçek, Gülsine, Gülşat, Gülzade, Güdret, Gülbayaz, Güllü, Gülyaz, Güldene, Güleser, Gülevatın, Gülizar, Gülsenem, Gülxanım, Güneş, Hacer, Hanımzer, Hanzade, Hecer, Hediya, Herdem (Hemdem), İpek, İsmiraz, Kebire, Ketibe, Kiraz, Lelizar, Letife, Lütü, Mahizar, Minever (Münevver), Tülin, Ülgen, Sarigül, Nurhan, Nuray, Ayfer, Aytan, Aybala, Medine, Mahşeker, Müşkünaz, Miyase, Möhöbbet, Mötteber (Muteber), Mukaddes, Narxanım, Neime (Naime), Nezire, Rabiya, Raziya, Remziya, Kızhanım, Nazhanım, Selvi, Sinam (Senem), Sona (Suna), Sumaye (Sumaya), Süsen, Salatın, Sara, Servinaz, Sevgi, Sümbül, Süsenber, Selminaz, Şahsenem, Şarabanı, Şadiman, Şadman, Şamama, Şamayıl, Şetaret, Şöhret, Tamam, Tezegül, Tükaz, Heyransa (Hayrunnisa), Heyriya (Hayriye), Yazgül, Yeter, Yosma, Yurda, Zerhanım, Zernişan, Zöhre, Zekiye, Zifa, Zilif, Ziyinet, Zülfinaz, Zülfiye, Zülfet vb.

3.3. Lakaplar

Ağzı Kör İsrail, Ahmedin Nezeni, Ajdaha Oruç, Aldiyedi, Alıyarların Mehat, Apet Mütü, Asdan Paşa(Aslanpaşa), Altıaylık İhsan, Altındış Hoca, Avrat Bekir, Avrat Mevlüt, Badi Hiyazi, Baforgil, Bahar Dayı, Balakişi, Baldo Revdet, Barğala Ali Sultan, Battalların Mehti, Bebo Seyfettin, Beç Hüseyin, Begi, Belyöz Kurban, Berber Ali, Berber Hümmet, Berber Rüstem, Berber Şahin, Bicem Hemit, Bijnenin Oğlu Avdulla, Bilico, Bitlisli İbrahim, Bitto, Boda Elbeyi, Borko Zeko, Çaco Mevlut, Çakçak Feyzullah, Çakır Memet, Çamet Cengüz, Çecen Eyip, Cello Gülmemet, Uzun Sakal (Cemal Kemalöğlü), Cemale Bemal, Cezo Nevzat, Cıbil Mustafa, Cicok Binali, Cığ Cığ Abo, Çinco Semet, Cırığ Mehemmet, Co Mustafa, Çolak İlyas, Çolak Kemal, Çolak Semet, Çolak Seyfettin, Çopur Meclis, Çopur Osman, Coşo, Dağme Selver, Dando

İsmail, Dando İsrail, Daşo Dayı, Daştan Dayı, Davulcu Kemo Dayı, Değirmenci Sefo, Deli Ali, Deli Bayram, Deli Emin, Deli Hacı, Deli Hümmet, Deli Kemal, Deli Kemo, Deli Mecit, Deli Mirze, Deli Sünbül, Deli Turp, Derikli Miğdat, Deve Ali, Dındıla Ali, Dındıla Kemal, Dındıla Nido, Dırdır Abo, Dırdır Kemal, Direş İlyas, Dişçi Daştan, Dızo, Dodağ Ahmet, Dünya Mali, Fahralı (Memmedli, Yaz: 2000; Kalafat, Kış 1998: 8, 79-95; Memmedli, 1996: 8, 16, 27, 29, 37, 40, 48, 62, 63, 68) Kurban, Fahralı Ramazan Efendi, Fahralı Resül, Fasat Mehralı, Fırıncı Ali Dayı, Fırıncı Mevlüt, Fırıncı Mustafa, Fofu Seyfettin, Gafur Dayı, Gale Torun, Gandi Kahraman, Gardiyan Dursun, Garga Musa, Gası-Hası Lele, Gıcır Osman¹⁵, Gıdik Hasan, Gımhım Beşir, Gındo Yusuf, Gırtıdış Hemit Ağa¹⁶, Gıtgo, Gıydıran Uruşan, Goçop Abbas, Godoş, Goggoros Hacı, Gotto Bedir, Gotto-Toklu-Şirin, Götü Kırık Mustafa, Gotur Heydar, Göygöz Zabit, Gro Teher, Güneş Dada, Gut Niyazı, Guzik İrfan Habip Dada Eşüttin, Hacı Barangıl, Hacıağaların Yusuf, Hallağa Dayı, Hamide Kerime Kello, Hangel¹⁷ Kulaklı Hasan, Hasankaleli Ahmet, Hasangalalı Ehmet, Havetli¹⁸ Bayram, Hemşire Hanım Nezim, Hındo İsmail, Hıngir Hümmet, Hırpo Mehemmet, Hırtızlı¹⁹ Mecit, Hırtızlı Mecit, Hokka İstil Abo, Hüngülüm Müsellim, Hüsnu Dayı, İmir Namaz ([www.bizimbulanikli.com/:asp?...Bulanık%20İlçemiz%20Hakkında-; Kemaloğlu, Suat, Kaynak. \)](http://www.bizimbulanikli.com/:asp?...Bulanık%20İlçemiz%20Hakkında-; Kemaloğlu, Suat, Kaynak.)), Kaleyci²⁰ Hacı, Kar²¹ Hamza, Kar Kamil, Kara Dayı, Kara Hafız, Kara Hamza, Kara İskender, Kara Sayalı, Karga Binnet, Karslı Memmet²², Kaşka Kerem, Kasko Hamdi, Keçel Ali, Keçel Esbender, Keçel Müftele, Keçelin Oğlu Kurban, Kefci Memet, Kel Mürsel, Kel Nurettin, Kemo Dayı, Kır Eyüp, Kırmızı Kazım, Kokol Rahim, Kolo Bayram, Kör Avdullah, Kör Baloş, Kör Cefer, Kör Hasan, Kör İsrail, Kör Kasım, Kör Kurban, Kör Meydan, Kör Muğdat, Kör Nezim (Artvin Şavşat), Kör Vehbi, Köse Mecit, Kösegil, Küçük Murtez, Kurban Kişi, Kuşcu Dursun, Lağlağ Bekir, Lal Paşa, Lala Cemal, Laz Ali Akyıldız, Laz Embiyeler, Laz Mahmut, Laz Mustafa, Laz Nihat, Laz Şükrü, Laz Yusuf, Lele Selver, Lolo Zekeriya, Mal Halil, Marangoz Sefo, Marta Mevlüt, Mehe Dayı, Mezin Kemal, Miro Nesif, Molla Halil, Moloz Kemal, Montof Cafer, Müftele,

¹⁵ Ahıska'nın Ahaşen köyü.

¹⁶ Hamit Arslan, Bulanık Eski Bel. Bşk.

¹⁷ Hangel: Khinkali, Hingel, Xıngal, Hingel/Hengel, hamur ile yapılan ve arasına et veya patates konularak yapılan bir yemektir. Etli mantı. Tereyağ veya yoğurt katılmak suretiyle yenilir. Terekemelerin en önemli yemeğidir.

¹⁸ Ahilkelek'e bağlı, Xavet-Havet.

¹⁹ Ahilkelek'e bağlı.

²⁰ Kalaycı.

²¹ Sağır.

²² Gögyeli, Kurucu 7 evden

Murtaza Usta, Murtugo Nuro, Mütü Turanlı, Nalbant Selver, Nekre Mecit, Neso Dayı, Niyazı Dayı, Nofil Ergin, Olo Serdar, Ölü Hemdi, Ölü Kurban, Ölü Muhter Dede, Otalı²³ Bender, Otalı Serdar, Özer Dayı Pani Daştan, Pirmemmetli Mustafa, Pirmemmetli Şah İsmeyil, Pişik Mehemmet, Poşa Revdet, Pro Bayram, Rüşen Efendi, Şahvelet, Şahvelet Balkaya, Şahvelet Batu, Sedo Dayı, Şenlik Aktan Dayı, Seros-Gayış, Seyye Memuru, Şıko Dayı-Lezgi, Silolar, Şirin Dayı, Şiye Namaz, Şoğurtlu Nevzat, Tat Ehmet, Tat Hüseyin Kızılkayalar, Tat İskender, Tat Kahraman, Tat Kazim, Tat Memmetali, Tat Paşa, Tat Yusuf Fotoğrafçı, Tat Yusuf Sünnetçi, Tavının Oğlu İskender, Tavşan Mazhar, Tenekeci Abbas, Tezatar Süleyman, Tırıştıların Hüseyin, Tırtat Ayvaz, Topal Aydın, Topal Hafit, Topal Heyro, Topal Letif, Topal Manzul, Topal Mevlüt, Topal Nezim, Topal Niyazi, Topal Recep, Topal Sefer Aslan, Topal Semet, Topal Yusuf, Topal Zülfü, Torbo Cevdet, Tuligil, Uçdodağ Kerem, Ugurlu Hoca, Uzun Celal, Uzun İsmail, Uzun Sülo, Yeke İsmeyil, Yeke Tuman, Yetim Oruç, Zağar Alosman, Zakar Oruç, Zom Memet, Zurnacı Vacip, Gıyık göz, Fırtıçlı burun, Salla dodağ, Yeke gulağ, Keçel baş, Ala göz, Gartof burun, Büzüyh dodağ, Çömçe gulağ, Zülle baş, Domba göz, Hindi burun, Eğri dodağ, Kar gulağ, Kuş baş, Cüce göz, Yappa burun, Uzun dodağ, Papaz gulağ, Yeke baş, Gırmızı göz, Yappa burun, Mırttı dodağ, Kepçe gulağ, Boğma baş, Şaşı göz, Mangıdı burun, Cüce baş, Porttağ göz, Horttu burun, Çüğ baş, Şaşı göz, Dırdı burun, Dırdı bel, Eğri baldır, Cüncülü baş, Çere göz, Dağlı burun, Hozu bel, Uzun baldır, Palan baş, Kor göz, Çimdiyih burun, Zerde bel, İğ baldır, Koma baş, Göy göz, Biz burun, Eğri bel, Dazalağ baş, Mirroy göz, Pişiyih burun, Fere baş, Dana göz, Eğri burun, Cinni baş, Çukur göz, Kömbe burun, Pitti baş, Garoy göz, Yeke burun, Dana baş, Pırpız baş, Gaz döş, Şana barmağ, Tapan ayağ, Kömbe surat, Zağar, Sırığ, Dımbılı, Daş yığan.

4. Ev-Mutfak Araçları ve Gereçleri

Ağırsak: Teşinin üst kesiminde çengelli olan yuvarlak parça.

Ajans: Radyo.

Badiye: Geniş ağızlı taş.

Bayda: Kazandan küçük, derin tencere.

Baydanın balası: Baydanın küçüğü.

Bedre: Kova.

Bıçka: Kibrit.

Biçgi, bıçkı biçxi: Testere.

Cehre: İp eğirmek için kullanılan alet.

Circir: Fermuar.

²³ Ahilkelek'e bağlı.

- Çaput:** İŖe yaramaz bez kumaŖ.
- Çaynik:** Çaydanlık.
- Çengel:** Çatal.
- Çömçe:** Kepçe, büyük tahta kaŖık.
- DaŖgözer:** Bulgur yapılırken kullanılan taŖlar.
- Degenek:** Sopa, çubuk.
- Girgal:** İnekleri bağlamak için kullanılan paluttan “u” Ŗeklinde boyunluk.
- GuŖgana-QuŖqana:** Tencere.
- Güyüm:** İbriğn büyüğü.
- Güzgü (Gözgü-Qözqü):** Ayna.
- Hirzel:** Hayvan gübresini basmaya taşımak için kullanılan 4 kollu tekerleksiz el arabası.
- İbrik:** İbrik.
- İstekan:** Bardak.
- Kap-kacak:** Mutfak eŖyalarının genel adı.
- Keçe:** Koyun, tavŖan, deve, lama gibi hayvanların yünleri ile tiftik keçisinin kollarının su, sabun ve ısı yardımıyla oluşturulan alkali bir ortamda liflerinin birbiri arasına girmesi ile elde edilen atgısız-çözgüsüz sıkıŖtırılmıŖ tekstil örneğidir.
- Kiler:** Malzeme ve tandır evi.
- Kilim,** Türk el dokuma sanatlarından en önemlilerindedir. Günümüze kadar devamlılığını sürdürebilmiŖtir. İnce bir halı tipidir.
- Küsği:** Ağaç sıruk.
- Lapatga:** Kürek.
- Lepiğh:** Yassı, plaka halinde taŖ.
- MaŖrapa (dolça):** Kulplu bir çeŖit su kabı.
- Mertek:** Damda kullanılan uzun odun.
- Nehre:** Tahta yayık.
- Ohloy (Oxloy):** Oklava.
- Patos:** Tahılları samanından ayırmak için kullanılan alet.
- Pec:** Soba.
- PeŖgun (PeŖqun):** Yufka açılan hamur tahtası.
- Rapata:** Tandırda hamuru yapıŖtırmak için kullanılan alet.
- Sapılca:** Tava.
- Sitil:** 1-5 kg arası süt yoğurt kabı.
- Ŗüşe:** Cam bardak, cam.
- Tapan:** Sürülmüş tarlayı düzeltmeye yarıyan tahta kalas.
- Tehne (Tekne):** Un elenip, hamur yapılan tahta leğen.
- Telis:** Çuval.
- Terek:** Kap, KaŖık yerleŖtirilen tahta mutfak dolabı.

Teşi: Yün eğirmeye yarayan alet.

Teşt: Saç leğen.

Vedre: Kova, su kabı.

Yaba: Beş parmaklı ağaç dirgen.

Yalax: Köpeğe yal verilen kap, yal kabı.

Zibil: Çöp.

Zirza: Aşmalı kilit.

5. Hayvan Adları

Ağustos böceği: Cırcıra.

Anaç: Kuluçkaya yatan tavuk. Ana gibi davranan, olgun.

At (Küçük 2009: 1830-1855; Albayrak 1992: 123; Arıkoğlu-Kuular 2003: 52; Caferoğlu 1993: 7; Çağatay 1961: 43, 45-46; Doğru-Kaynak 1991: 60, 162, 203, 231, 254; Eren 1999: 120, 439, 120; Eyuboğlu 2004: 200; Ganiyev-Ahmetyanov-Açıkgöz 1997: 157; Gülensoy 2007: 539, 1029, 299, 473-474, 539, 565; Hacaloğlu 1992:123;Kara 2000: 201, 183; Kaymaz 1997: 251-341: 252; Kırgız Sözlüğü: 470, 711; Koç vd. 2003: 319, 331; Koç 2003: 544, 545; Naskali-Duranlı 1999: 124, 116; Necip 2005: 221, 243, 80, 50, 8; Orkun 1986: 326; Orucov 1966: 60, 392; Ögel 1991: 491, 488; Pröhle 1991: 49; Sağol 1995:126-146: 134, 136, 142; Tavkul, 2000: 404; Toparlı vd. 2007: 130, 162, 306, 35, 64, 6; Toparlı-Vural- Karaatlı 2007: 51, 6; Yudahin 1988: 516, 470, 711; Yudahin 1994: 18, 415, 135)²⁴.

Camış: Manda.

Cort at.

Cucul: Civeiv.

Cuka-Cuku-Culluk: Hindi²⁵.

Cücük: Yavru kaz, hindi.

Çepiş: 1 yaşında yavrulayan keçi.

Çıbık: Çubuk.

Çivin: Sinek.

Damdan çıkma: 1 yaşına varmayan dana. **Damdan çıkma:** 1 yaşındaki dana.

Davşan: Tavşan.

Düye: İlk doğumunu yapacak inek.

Eke Koç: 2-5 yaş erkek koç.

²⁴ Türk kültüründe aygır, beygir, kısarak (bi/biye/bē), el, köçüt/göçüt, kulun, münüt/binit, ög (ök), sıp, tay, toruğ, tosun, yıldı, yund/yunt gibi kelimelerle karşımıza çıkan, sahibinin yakın arkadaşı, zafer ortağı ve en değerli varlığı olan at, gerek destanlarda gerekse tarihi dönemlerde binicilikte usta olan ve hayatı at üzerine kurulmuş Türkler için vazgeçilmez bir unsur olmuştur.

²⁵Çocukluğumuzda her kabaran hindiye gördüğümüzde ağızımızdan şu sözler çıkardı: “*Kabarama kabarama, Kel Fatma, Annen güzel sen çirkin.*”

- Emlik:** Yeni doğmuş kuzu.
- Enik:** Yeni dünyaya gelmiş köpek yavrusu. Afacan.
- Eşek.**
- Fere:** Dişi, yumurtlamaya başlayan tavuk, Genç kız.
- Gartal:** Kartal.
- Gıdik:** Keçi yavrusu.
- Goduh:** Eşek yavrusu.
- Gotto:** Kuyruğu kesilmiş hayvan.
- Gudik:** Köpek yavrusu.
- Guruğ Tavuk:** Anaç tavuk.
- İlan:** Yılan.
- İt:** Köpek.
- Kaftar:** Yaşlı köpek.
- Kancık (Qancıx, Kancıh ‘gancıh’):** Dişi köpek. Sözüne güven olmayan, hileci, döneke, yüzüne gülüp kötülük düşünen kalles insan/hafif kız.
- Karafatma:** Böcek.
- Katır:** Gatır.
- Kelebek:** Kepenek.
- Kotik:** İki yaşındaki manda yavrusu.
- Kula at.**
- Kurik:** Tay.
- Kurt:** Canavar.
- Laçın:** Doğan.
- Montof:** Yörede devlet tarafından dağıtılan Hollanda ırkı inek.
- Mozik:** 6 aylık dana.
- Pişik:** Kedi.
- Pizik:** Yabani arı.
- Saksağan.**
- Seyis:** Erkek keçi.
- Sıçan:** Fare.
- Sülük:** Sülük.
- Şişek:** Doğacak koyun.
- Tazı.**
- Telli Turna:** Telli turna (*Anthropoides virgo*), turnagiller (*Gruidae*) familyasına ait bir kuş türü. Telli turnaların, Türkiye'de artık sadece Muş Bulanık Ovasında üremektedirler. Telli Turna popülasyonundaki azalmanın en önemli nedeninin, kuşların Murat Nehri kıyısında bulunan önemli yaşam alanlarının tarım alanı haline dönüştürülmesi ya da kurutulmasıdır(www.dogadernegi.org/son-11-telli-turna-icin-yasam-sansi-dogdu.aspx).
- Toğlu:** Bir yaşına kadar olan kuzu.

Tosbağa: Kaplumbağa.

Toy kuşu.

Tula: Köpek yavrusu.

Turna.

Tülkü: Tilki.

Yeşilbaş: Ördek.

Yorga yürüyüşlü at²⁶

Zağar: Küçük köpek.

6. Hayvan Koşumları, Araç ve Gereçler Adları

Baskı: Ot arabaları çekilirken otun uzunlamasına atılan 5-6 metre uzunluğundaki ağaç.

Basma: Tezek oluşumu.

Beye (Peye): Ahırda hayvanların ot, saman yediği yer.

Bıçkı: Testere.

Cağ: Şiş.

Cavan: Otu taşırken otu çevrelemeye yarayan çedene ipinden yapılan malzeme, ip.

Cele: Kışın kuş yakalamak için beyaz at kuyruğu ile kurulan tuzak.

Düven: Döğen. Biçilmiş ekinleri sürmek için kullanılan altına çakmak taşları konulmuş ve öküzler tarafından çekilen tahta.

Eğer (Urus Ayarı, Düz-Subay Ayarı): Atların üzerlerine konulan oturmaya yarayan alet.

Fallık (Folluk): Tavukların yumurtladığı kutu, kasa.

Fayton: At arabası.

Furgun: Öküz arabası, Karstan gelir, mil geçmiş tekerlekli araba.

Gaşoy: Kaşağı.

Gem: 1Metrekare tahta kalıbın altına demir, taş döşenerek hububat övütmeye yarayan ve hayvanların çektiği alet. Atların ağızlarına takılan atı yönlendirmeye yarayan alet.

Göyrüş Çubuk: Ökü sürmeye yarayan çubuk.

Gözlük (Sineklik): Atların gözleri kenarlarında bulunan koşum aleti.

Hal: Kar küreği.

Hırzel: Hayvan dışkısı taşımaya yarayan iki kişi tarafından kullanılan, 1-2 metre uzunluğunda iki ağaç arasına düz ağaçlardan yapılan kap. Kabın kenarları 20 cm yüksekliğinde olur.

Hış: Köpeklerin boynuna takılan ve vahşi hayvanlardan korunmak için takılan demr veya öelikten çivili tasma.

²⁶Atın biniciyi sarsmayan yürüyüş şekli olarak tanımlanmaktadır.

Hurcun: Heybe.

Kamçı Yapalağı: Kamçımı uç kısmı.

Kamçı: Mal derisiyle yapılan koşum aleti.

Kendir: Kalın ip, cavan, halat.

Kotan: Pulluk.

Kürün: Koyunlara açık alanda yem verilen tahtadan 30-40 cm yüksekliğinde ve 3-5 metre uzunluğunda kab.

Lapatka: Kürek.

Loğ: Evlerin ve tezeklerin sıkıştırılıp düzeltilmes ve bastırılmasına yarayan beton ya da demir silindir.

Maran: Öküz arabası, Ortası delik tahta tekerlekli.

Nacak: Balta.

Orak: Yarım ay şeklinde elle ot biçmeye yarayan alet.

Sarcen: Ölçü birimi, Bir öküz arabası yük.

Şele: Ot, yem demeti.

Şoradan: Yağmur sularının damda aktığı yer.

Tar: Kümes hayvanlarının yüksekte durması için kümese yerleştirilen ağaç vb. düzenek.

7. El İşi Ürünler ve Giyimler

Bezek: Süs, Bezemek, Süslemek.

Buluz: Elbise.

Cepken: Kol uzunluu parmak uzunluğundan 10 cm daha uzun şeklinde ve iç astarı kırmızı satenden yapılan ve genellikle siyah renkte olan ve üzerinde mermilikler bulunan giysi.

Cizlavet: Lastik ayakkabı.

Çarık: Sepilenmemiş sığır derisinden yapılan ve deliklerine geçirilen şeritle sıkıca bağlanan eski ayakkabı.

Deri Papak.

Dinge: Yaşmak biçiminde başa örtülen tülbentin (leçek) denen türü ve (vala) en yaygın baş örtüleri arasındadır. Bazı kesimlerde leçek yerine renkli ipekten (kalağı) denen bir örtü kullanılır. Kalağı, fes ya da dar kasnak üstüne örtülür. Evli kadınlarsa altın ve gümüş paralar ya da boncuklarla süslenmiş taç biçiminde ki kasnak üstüne (İpuşi) bağlarlar. Buna (dinge) denir.

Don: Kadınların giydiği üst elbise.

Gergef: Nakış, dantel.

Gocik: Kaban.

Gümüş Kemer.

Hevenk: Kara batmamak için ayağa giyilen geniş ayakkabı.

Kaftan: Elbise.

Kalpak (Papak): Başa örtülen kalpak; kuzu derisinden (körpe kuzu) yapılmış olup, içi astarlıdır. Kuzu doğar doğmaz vücuduna bir kılıf geçirilir. Kuzu büyüdükçe ve yünü uzadıkça kıvrırcık bir hal alır. Bu deri soyularak papak yapılır. Kafaya yerleşilen bölümü dar, üstü biraz geniştir. Çoğunlukta siyah, gökmavi, gri kullanılmaktadır. Bazen çocuklarda beyazlarında kullanılmaktadır. Ayrıca tiftik papaklarda kullanılmaktadır.

Kayış: Kemer.

Kelağa: Bir nevi baş örtüsüdür. Halk arasında en muteber olanı, ki şimdi antikadır, Gence Kelağa'dır. Buna gelinlerde de rastlanır. Yaşlılarda saçta kına konur. Puşiler koyu renklidir. Baş birkaç kat sarılır.

Körüklü Çizme.

Köynek: Gömlek.

Paltar: Çamaşır.

Patik: Çorap üstüne giyilen yünlü vb. giysi.

Peştamal: Bele bağlanan ve düğünlerde kuru yemiş, tarlalarda da tohum ve gübre serpmeye yarayan örtü.

Poturlu Entari.

Sallama Kemer.

Şal: Kalın ve Başörtüsünden biraz daha büyük kimi zaman da yünlü örtü.

Teketek: Üç etek veya entariler sade ve koyu renkli olup 3-6-9 tahtada biçilmiş geniş kırmalıdır. Potur fazlaca bulunmaz.

Teşi: Yün eğirme aleti.

Tuman: Alt iç çamaşırı.

Vezelelik (Mermilik): Çuhanın sağ ve sol göğsüne, mermilik denilen yere mermiler veya mermileri andıran gümüş takılır.

Yelek.

8. Zaman Terimleri ve Meteorolojik Adlar

Ağustos: Ot Biçimi, Hırman Zamanı-Harman ayı-Orağ ayı.

Aralık: Nahir ayı (Sığır sürüsünün otlaktan dönmesi).

Bayah-Bayax-Demin: Şimdi.

Bıldır: Geçen yıl.

Buvahıt: Bulunulan zaman dilimi.

Camış kıran: Mart-Nisan arası.

Çerpeşik: Kar, yağmur karışımı yağış.

Dalınca: Ardınca(...bu oğlan dalınca geldi. Caferoğlu, Ahmet,

Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar, İstanbul, 1942, s. 42).

Ekim: Harmanay-Sarabayı.

Eylül: Böğürme (Rüzgarın Böğürmesi).

Gücük Harman (tahıl döğülür).

Güz: Sonbahar.

Haziran: Yayla Ayı.

İldırım: Yıldırım.

İndi: Şimdi.

Kara kış (çok soğuk ay)

Kasım: Koçay (Koç Katımı).
Koç (koçlar tavarlara katılır)
Mart (uzanır): Döldökümü
 (Kuzuların Doğumu).
Mayıs (bezetir): Çiçi ayı. Kiraz ayı.
Nisan: Yağmur Ayı.
Ocak: Karakış-Zemheri.

Şilopi: Katla karışık yağmur.
Şubat (gücenir): Güçük-Gücük
 ayı (Kısa ay).
Temmuz: Kotan Ayı.
Yel: Rüzgar.
Zemheri (paralanır).

9. Renkler

Türkçe, renk adlandırmaları yönünden oldukça zengin, çeşitlilik sahibi ve yaratıcı bir dildir. Atalarımız benzetme ve yakıştırma yoluyla yeni renk adları türetirken doğadan hareket etmiş, somut anlatıma yönelmiş ve kültürümüze zarar verici davranışlardan da kaçınmışlardır (Kafalı, Yörtürk Dergisi, Sayı: 42; Küçük-Winter 2010: 420, 421; Akar 2006/1, Sayı: 20 (Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'a Armagan Sayısı): 51-63; Akdoğan-Aydın 1995: 49-66; Ayvazoglu 2001: 62-65; Bayraktar 2005: 145-165; Bayraktar 2003: 56-77; Bayraktar 2006a: 35-50. ; Bayraktar, 2006b: 209-218; Bayraktar 2009:101-121; Eren, 2008: 31-68; Gözaydın, 2003: 539-545; Hengirmen 1999: 36-41; Kaymaz 1997:251-341; Topçu 2001:131-140; Kaymaz 1997: 299-303; Aksan 1999: 59, Ayvazoglu 2001: 65)

Ak-Ağ: Beyaz.
Al: Kırmızı.
Alaca: Siyah-Beyaz.
Boz: Bej.
Çemen yeşil: Çemen yeşili.
Çivit rengi: Gök rengi.
Dırdıra: Açık mavi ile koyu mav
 arası.
Dor: Sarı-Kahvereng arası.
Gaşga: Alnı siyah-beyaz.
Gılan: Duman rengi.
Gına: Palıdı.
Göy: Mavi.
Gülkurusu.
Kahve: Palıdı.
Kara.

Kavuniçi.
Kestane: Şabalıdı.
Kırmızı.
Nar çiçeği: Açık kırmızı.
Narçiçeği.
Narınca: Turuncu.
Ördekbaşı: Tok yeşil, koyu yeşil.
Ördekgagası.
Pembe: Çehrayi.
Sarı.
Tavşanağzı.
Tavşankanı.
Vişneçürüğü.
Yavruağzı.
Yeşil: Yaşıl.

10. Vücut Organları ve Sağlık

Ağ göz.

Cemdeğh: Beden.

Çiçe-çıçalak: Küçük parmak²⁷.

Çolak: Sakat.

Çömçe kulak.

Çorlu: Hastalıklı.

Dal: Sırt.

Dana baş.

Dana göz.

Demiroy: Bir tür yara, egzama.

Domba göz.

Döş: Sine, göğü:

Eğri burun.

Eğri dudak.

Gagal: Göz.

Ganat: Kanat.

Gıyık göz.

Gobbal: Büyük burun.

Gödek: Kısa.

Gokgilik: Boyun arası, omuz.

Gotur: İz bırakan hastalık.

Göy göz: Mavi göz.

Guzuk: Kambur.

İtdirseği: Arpacık.

Keçel baş.

Keçce kulak.

Kor (kör) göz.

Kurutmalı: Hastalıklı.

Lallo: Konuşamayan, lal.

Mırık: Ağızdaki dişlerden herhangi bir ya da birilerinin düşmesi veya çekilmesinde dolayı diş dizilerinde oluşan boşluğa denir.

Mırttı dudak.

Pırpız baş.

Portlak: Göz yapısı büyük plan.

Salla dudak.

Şaşı göz.

Sınıh: Kırık.

Sınıkcı: Ortopedist.

Sümük: Kemik.

Tırık: İshal.

Ürek: Yürek.

Ürek: Yürek.

Yeke baş.

Yeke kulak.

Ziyil: Siğil.

---

²⁷ serçe parmak, sırça parmak.

11. Bitki Adları

Alça: Erik.

Arpa.

Atgötü (bir meyve)'nu sayabiliriz.

Biçin: Tırpanla biçilmiş ot ya da ekin.

Buğday.

Cincar: Isırgan otu.

Cincar: Mısır ekmeği.

Çalgı: Çalı ile yapılmış, odun saplı süpürge.

Çigelek: Yaban çileği.

Çiğelem: Yabani çilek.

Çiğit: Çekirdek.

Ebegümece: Çit, yol ve eski duvar kıyılarında, harabeliklerde, ama yalnızca insanların yaşadıkları yerlerin çok yakınlarında yetişir. Büyük yapraklı ebegümece ve öteki değişik cinsleri genellikle çiçek ve sebze bahçelerinde yetişir.

Evelik: Karasal iklim taşıyan yörelerde nerdeyse hemen hemen aynı adla anılır. "Efelek" olarak bilinir.

Gagaç: Kurumuş otlara verilen ad.

Gağ: Meyve kurusu.

Gottik: Lahana türlü bitkilerin sapı, kökü.

Göbelek: Mantar.

Gullik: Dağlarda kendiliğinden yetişen Gulik olarak adlandırılan doğal bitki ile bir çok yemek yapılıyor. Bitki nisan ayının ilk günlerinde yetişiyor.

Günebahan: Ayçiçeği.

Hıra: Ham Kavun.

Hırttik: Beyaz renkli uzun ve pileli salatalık çeşidi, acur.

Hıyar: Salatalık.

Kart: Yeşil çimenlik ama sert olan yer.

Kaz Ayağı: Mayıs ve Haziran ayı arasında toplanır. Yaprakları Japon şemsiyesi denen süs bitkisine benzer. Köylüler kazın perdeleri kesilmiş ayağına benzediğinden, Kazayağı/Gazeyeği diye adlandırır.

Kel: Ham karpuz.

Kenger: Nisan-Mayıs aylarında çiçek açan, 40-50 cm yüksekliğinde, tüylü çok yıllık, sütlü, dikenli ve otsu bir bitki.

Kuş Burnu: Sonbaharda olgunlaşır. Taze olarak tüketildiği gibi kurutularak da kullanılır. Çayı yapılır. Ülkemizin hemen her yerinde yetişir. Yabangülü, itburnu, itgülü, gülelması, yiric gibi adlarla da bilinir.

Kuşdili.

Kuşekmeği: Mayıs ayının ortalarından haziran ayı ortalarına kadar toplanma mevsimidir. Haziran ayı ortasından itibaren artık yaprakları ve gövdesi sertleşmeye başlar ve tüketime elverişli özelliğini kaybeder. Çiçeği pembemsidir. Kuşekmeği genellikle dere kenarlarında, taşlık kayalık alanlarda, çayır kenarlarında yetişir.

Kuzu kulağı.

Lazut: Mısır.

Meşe: Orman.

Nevale: Erzak.

Palıt: Yüksek dayanaklı dağ ağacı.

Pelit: Palamut.

Sarı erik: Alça.

Simişka: Ay çekirdeyi.

Şamama: Kokulu küçük kavun.

Tapul, pulul: Ot demeti.

Tavuk Gözü:

Telenk (Tağ-Sitil): Karpuz, kavun, hıyar gibi ürünlerin dalları.

Tığ: Saman ekin karışımı yığın.

Topuz.

Uçgun: Uşgun çok yıllık otsu bir bitkidir. Doğu Anadolu bölgesindeki yüksek yerlerde yetişir. Mayıs-Haziran aylarında çiçek açar. Yaprakları dairemsi, kenarları ince dişli, yüzeyi pürüzlü ve serttir. Kökleri ilaç yapımında kullanılır. Taze sürgünleri ve genç yapraklarından da sebze olarak faydalanılır. (Oturakçı, 2012 :204).

Üzerlik: Sedefotu.

Yarpuz: Ballıbabagiller familyasındandır. Nananın çok yakın akrabası olup, Anadolunun pek çok yöresinde sulak çayırlarda ve akarsu kenarlarında doğal olarak yetişir. 10-30 cm. boylanabilen, çokyıllık dayanıklı otsu bitkidir.

Yemlik: Yemlik veya Sakız otu familyasından çok yıllık bir kök sebzedir. Kökleri soyulduktan sonra pişirilerek veya piştikten sonra soyularak yenir.

Yer elması'ni sayabiliriz

Zoğ: Tarla, çayır biçiminde tıpanı biçerek yığıldığı ot.

KAYNAKLAR

- “Abhazlar”, *İnönü Ansiklopedisi*, C. 1, 1981, s.75.
- AKÇORA, Ergünöz, 1996, *Rusya'nın Kafkasya Siyaseti ve Geçmişten Günümüze Çeçenler*, İstanbul.
- AKDAĞ, Mustafa, 1975, *Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgaaları, Celali İsyanları*, Ankara.
- AKKUŞ, Muzaffer, 2004, “a/e Seslenme Edatının İşlevleri Üzerine Bir Araştırma”, *Uluslararası Türk Dili Kurultayı (20-26 Eylül 2004) Bildirileri I*, TDK, Ankara.
- AKPINAR, Yavuz, 1994, “Nügari Mir Hamza”, *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul, s. 465-467.
- AKSAN, Doğan 1995, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yayınları, Ankara.
- ALATLI, Alev, 2005, *Dünya Nöbeti*, İstanbul.
- ALIŞIK, Gülşen Seyhan, 2005, “Görkemli Âlim Muharrem Ergin Beğ (1923 Gögye-6 Ocak 1995, İstanbul)”, *Prof. Dr.Muharrem Ergin'e, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi C. 2, S. 4, Aralık*, s. 10-25.
- ALTAŞ, Hanifi, 2005, “Telafer Yahut Babil'in Son Sürgünleri!”, *Türk Dirlik*, 4 Eylül.
- ALYILMAZ, Semra, 2003, *Borçalılı Bilim Adamı, Eğitimci, Şair Valeh Hacılar*, Ankara.
- ASLAN, Ensar, 1995, *Çıldır Aşık Şenlik, Hayatı, Şiirleri ve Hikayeleri*, Ankara.
- ASLAN, Kıyas, 1994, *Ahıska Türkleri*, Ankara.
- AŞIKPAŞAOĞLU, 1949, *Tevarih-i Al-i Osman*, Atsız Neşri, İstanbul.
- AVCIOĞLU, Doğan, 1997, *Türklerin Tarihi*, 1.Kitap, İstanbul.
- AVCIOĞLU, Doğan, 1997, *Türklerin Tarihi*, 4.Kitap, İstanbul.
- AVCIOĞLU, Doğan, 1997, *Türklerin Tarihi*, 5. Kitap, İstanbul.
- AYDIN, Mustafa, 2005, *Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı Kafkaslar*, İstanbul.
- AYDOĞ, Orhan, 1998, *Karapapaklar (Seminerler Çalışması)*, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Eğitim Bölümü, Malatya.

- HACILAR, Valah, 1992, *Azerbaycan Folklor Ananeleri (Gürcistandaki Türk Dili Folklor Örnekleri Esasında)*, Tiflis.
- HEKİMOV, Mursel, 1999, *Azerbaycan Halk Destanları Efsane Esatır ve Nağil Deyimleri*, Bakü.
- BALA, Mirza, (1967), “Karapapak”, *İslam Ansiklopedisi*, M.E.B.Yay., C. 6, İstanbul, s. 339.
- BALA, Mirza, (1993), “Çerkezler”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul, s. 375.
- BALA, Mirza, “Karapapak”, *İslam Ansiklopedisi*, C. VI, s. 330-331.
- BALA, Mirza, “Kumuklar”, *İslam Ansiklopedisi*, C. VI, s. 986.
- BAŞGÖZ, 2003, *Yunus Emre I*, Cumhuriyet Gazetesi Yayını, İstanbul.
- BATMANOVA, *İslam Ansiklopedisi* (1940), Grammatika Kirgizskogo Yazika (Kırgız Dili Grameri), III, Frunze.
- BAYRAM, İbrahim, 1976, *Ağrı Eleşkirt İlçesi Merkez Ağzı*, (Atatürk Üniv., Yayınlanmamış Lisans Tezi), Erzurum.
- BERKOK, İsmail, 1981, *Tarihte Kafkasya*, İstanbul.
- BİNBAŞI, Nazmi, 1334, *Kafkasya ve Türkistan*, İstanbul.
- CAFEROĞLU, Ahmet, 1958, “Anadolu Ağızlarında İçses Ünsüz Benzeşmesi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, s.1-11.
- CAFEROĞLU, Ahmet, 1983, *Kafkasya Türkleri*, Ankara.
- CAFEROĞLU, Ahmet, 1983, *Türk Kavimleri*, Ankara.
- CAFEROĞLU, Ahmet, 1988, *Türk Kavimleri*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- CAFEROĞLU, Ahmet, 1995, *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 62, Ankara.
- CAFEROĞLU, Ahmet-Yücel, Tahsin, 1976, “İran’da Türkler”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara, s.113.
- CAFEROĞLU, Ahmet-Yücel, Talip, 1976, “Karapapahlar”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara.
- CELİLOV, Ağasıoğlu Feridun, 1988, *Azerbaycan Dilinin Morfonologiyası*, Bakı, (Çev. Mehmet Göçmez, *Azerbaycan Dilinin Ses ve Şekil Bilgisi*, G. Ü. Kırşehir Fen-Ed. Fak. TDE Bölümü Yayınlanmamış Bitirme Tezi), Kırşehir, 2004.

- CEMŞİDOV, Şamil, 1990, *Kitab-ı Dede Korkut*, Ankara.
- ÇEKİÇ, Hulusi, 1976, *Karşılaştırmalı Atasözleri*, Kalite Matbaası, Ankara.
- ÇELEBİOĞLU, Amil, 1995, *Türk Ninniler Hazinesi*, İstanbul.
- ÇETİNKAYA, Nihat, 2005, *Kızılbaş Türkler Tarihi Oluşumu ve Gelişimi*, Kum Saati Yay., İstanbul.
- Çıldır Âşık Sempozyumu*, 2000, Ankara,.
- DALKIRAN, Sayın, 1997, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, İstanbul.
- DALKIRAN, Sayın, 2000, *Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Sünnet'in Şii Akidesine Tenkidleri*, İstanbul.
- DAŞDEMİR, Muharrem, 2009, “Terekeme/Karapapah Ağızlarındaki İkili Biçimler ve Bunların Etnik Kökenle İlişkisi”, *II.Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı*, Mayıs, Kars.
- DAVİD Marshall Lang, 1997, *Gürcüler*, İstanbul.
- DEMİR, Ali Faik, 2003, *Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- DEMİR, Ali Faruk, 1996, *Değişen Dünya ve Türkiye, İstanbul, Bağlam Yayınları: SSCB'nin Dağılmasından Sonra Türkiye-Azerbaycan İlişkileri*, (Der. Faruk Sönmezoğlu).
- DEMİRTAŞ, Ahmet, 2009 “Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskanları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Dergisi*, S. 41, Erzurum.
- Derleme Sözlüğü*, 1993, C. I-XII, TDK Yayınları, Ankara.
- DEVLET, Nadir, 1996, “Kuzey Kafkasya'nın Dünü Bugünü”, *Yeni Forum*, Mayıs, s. 7.
- DÜNDAR, Selahattin-Çetinkaya, Haydar, 2004, “Terekemeler (Karapapak Türkleri)”, *El Kitabı*, Eylül.
- EBÜLFEZ Elçibey, *Fars Şovenizmi*, (Çev. Cavit Veliev), http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=40&Item=41.
- EBÜLGAZİ Bahadır Han, *Şecer-i Terakime, Türklerin Soy Kütüğü* (Haz. Muharrem Ergin), Tercüman 1001 Temel Eser.

EFENDİOĞLU, Süleyman, 2006, “Cümle Menşeli Edatlar, Prepositions Originated From Sentence”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 31, Erzurum, s. 193-207.

EFENDİOĞLU, Süleyman, 2009, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 4/3, Spring, 808-809.

ELİTOK, Nevin, 2006, *Muş İlinden Derlenen Mâniler Üzerine Bir İnceleme*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ERCİLASUN, A. Bican, 1983, *Kars İli Ağzıları-Ses Bilgisi*, Ankara.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, 1987, “*Irak Türklerinin Dil ve Edebiyatı*”, Irak Türkleri Sempozyumu Tebliği.

EREL, Şerafettin, 1961, *Dağistan ve Dağistanlılar*, İstanbul.

ERGİN, Muharrem, 1993, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul.

ERGUN, Metin, 1997, “Karakalpak Aşık Tarzı Şiir Geleneği Üzerine Araştırmalar”, *Milli Folklor*, S. 35, Güz, s. 10-16.

ERKAN, Aydın Osman, 1999, *Tarih Boyunca Kafkasya*, İstanbul, Haziran.

ERÖZ, Mehmet, 1990, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, Ankara.

EYÜPOĞLU, İsmet Zeki, 1987, *Şeyh Bedreddin ve Varidat*, İstanbul.

FANİNA, W. Halle, 1997, “Kafkasya Üzerine”, *Kafkasya Yazıları*, (Çev. Ali Çurey), İstanbul.

FIĞLALI, E. R., 1989, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, Ankara.

GÖKALP, Ziya, 2003, *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul.

GÖKÇE, Cemal, 1979, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Kafkasya Siyaseti*, Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, “Kızılbaş”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 6, MEB, s. 789.

GÖMEÇ, Saadettin, 1999, *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi*, Ankara.

GRİGORİANTZ, Alexandre, 2000, *Kafkasya Halkları*, Sabah Yayınları, İstanbul.

GÜRİSOY, Cevat, 1984, “Volga”, *Türk Ansiklopedisi*, C. XXXIII, s. 319.

HABİÇOĞLU, Bedri, 1993, *Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler*, İstanbul.

- HACILAR, Valeh, 1996, *Karapapah Mehreli Bey*, Tiflis.
- HEKİMOV, Mürsel-Hekimoğlu, İsmail, 1997, *Oğuz Terekeme Halk Merasimleri ve Meydan Tamaşaları*, Bakü.
- HİZAL, Ahmet Hazer, 1961, *Kuzey Kafkasya Hürriyet ve İstiklal Davası*, Orkun Yayınları, Ankara.
- HUART, C. L, 1993, “Haydar”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, V, s. 387.
- İBRAHİMOV, M. R. A., 1996, “Dağıstan Halkları XX. Yüzyılında Etnodemografik Problemler”, *Yeni Forum*, Mart, s. 33.
- İLHAN, Suat, 1999, *Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği*, Ankara.
- JOHN, F. Baddaley, 1996, *Rusların Kafkasyayı İşgali ve Şeyh Şamil*, İstanbul.
- JOSEPH, Von Hammer, (1990), *Osmanlı Tarihi*, (Çev. Mehmed Ata-Prof. Dr. Abdülkadir Karahan), İstanbul.
- “Kafkasya”, *Yeni Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul, 1985, s.1620.
- Kafkasya Rehber Ansiklopedisi*, 1993, C. 11, İstanbul.
- KAFLI, Kadircan, 1942, *Şimali Kafkasya*, Vakıf Matbaası, İstanbul.
- KALAFAT, Yaşar, 2001, “Gürcistan Kültüründen Manzaralar”, *Yeni Düşünce*, 3-9 Ağustos, 2001, S. 2001/31, s. 26-30.
- KALAFAT, Yaşar, 2006, “Türk Mistik Kültüründe ‘Er’ veya Halk Kültürümüzde ‘Er’ Tiplemesi”, *VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, Türk Halk Kültüründe Gelenek, Görenek ve İnançlar/Traditions, Customs And Beliefs in Turkish Folk Culture, 9. Oturum-Sesion 9, 30.06.2006 Cuma.
- KALAYCI, Ünal, 2009, “Ahıska Ağzında Birleşik Kelimelerin Soy Ağacı”, *Bizim Ahıska*, S.14, Bahar, s.25-29.
- KAMACI, Ersoy, 1992, *Çerkez Tarihi (Abazalar, Adigeler, Ubıhlar, Çeçenler, Dağıstanlılar, Asetinler, Karaçaylar, Balkarlar, Lazlar, Gürcüler)*, İstanbul.
- KANTARCI, Hakan, 2005, “Kafkasya Jeopolitiğinde Kriz Alanları ve Güç Mücadelelerinin Türkiye’ye Etkileri”, *2023 Dergisi*, S. 53, Eylül, s. 34.
- KARAKHİ, Muhammed Tahir, 1987, *Kafkas Mücahidi İmam Şamilin Gazavatı*, (Çev.T. Cemal Kutlu), İstanbul.
- KARAMAN, Erdal, 2007, “Azerbaycan Ağzları Üzerine Bir Deneme”, *Journal of Qafqaz University*, S. 20, s.98, 99.

KARAMANLI, M.Hüsametdin, 1996, "Gürcistan", *İslam Ansiklopedisi*, C.XIV, TDV, İstanbul, s.310.

KARİNİ, Jahangir, 2009, *Erdebil İli Ağzları*, (Gazi Ü. Sos. Bil. Ens., Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

KAŞIKÇI, Nihat-YILMAZ, Hasan, 1999, *Aras'tan Volga'ya Kafkaslar-Ülkeler-İz Birakanlar*, TÜRKAR, Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu, Ankara.

KAVAKLIÇEME, Hüsna, 2010, *Kars ve Iğdır Azerileri Ağzı* (Dil İncelemesi-Metin-Dizin, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.

KAYNAK: Bedrettin Kemaloğlu.

KAYNAK: Hadice (Münevver) Kemaloğlu.

KAYNAK: Ümmiye Doğan.

KEMALOĞLU, Muhammet, 2006a, "Kafkasya'ya Bakışımız ve Ermeniler (I. Bölüm)", *Kalgay Dergisi*, Yıl:11 Sayı: 41, Temmuz-Ağustos-Eylül.

KEMALOĞLU, Muhammet, 2006b, "Kafkasya'ya Bakışımız ve Ermeniler (II. Bölüm)", *Kalgay Dergisi*, Yıl:11 Sayı: 42, Ekim-Kasım-Aralık.

KEMALOĞLU, Şeyda-Muhammet, (2007), *Elçibey'in Düşünceleri ve Kanun Devleti*, Ankara.

KIRZIOĞLU, M. Fahreddin, 1972, "Dede Korkut Oğuznâmeleri Işığında Karapapahlar Borçalı-Kazak Uruğu'nun Kür-Aras Boylarındaki 1800 Yılına Bir Bakış", *Tarih Etnoloji ve Dil Araştırmaları*, Erzurum.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, 1953, *Kars Tarihi*, İstanbul.

KIRZIOĞLU, M.Fahrettin, 1968, "Cenûbî Garbî Kafkas Cumhuriyeti", *Türk Kültürü*, S. 72, Ekim, s.958-959.

KIRZIOĞLU, M.Fahrettin, 1972, *Karapapahlar: Borçalı-Kazak-Uruğunun Kür-Aras Boylarındaki 1800 Yılına Bir Bakış*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, 1992, *Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar*, Ankara.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, 1993, *Osmanlıların Kafkasya Ellerini Fethi (1451-1590)*, Ankara.

- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, 1995, *Khazarlar'ın Borçalı ve Kazak Boylarından Oluşan Karapaph'lar da Çağımızın da İnsan Heykeli Kabirtaş Yapma Geleneği*, Ankara.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, 2008, “Çıldır Köyleri Seyahat Notları-I”, *Bizim Ahıska*, Üç Aylık Kültür Dergisi, S. 9, Yıl: 4, Kış.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, 2009, “Çıldır Köyleri Seyahat Notları-II”, *Bizim Ahıska*, Üç Aylık Kültür Dergisi, S. 13, Yıl: 5, Kış.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, “Ahıska Bölgesi ve Türklük”, *Türk Kültürü*, S. 87, 1970, s. 203-206
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, 1997, “Çıldırli Âşık Şenlik'te Vatan ve Millet Duyguları”, *Âşık Şenlik Sempozyumu Bildirileri*, T.C.Kültür Bakanlığı Yay., 161, Ankara.
- KOBOTARAN, Nabi, 2008, *Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edeyatı*, C. I., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana.
- KOÇ, Aylin, “Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 47.
- KOSOK, Pşimaho, 1960, *Kuzey Kafkasya Hürriyet ve İstiklal Savaşı Tarihinden Yapraklar*, Çeltüt Matbaası, İstanbul.
- KÖKTEKİN, Kâzım, 2007, “Doğubayazıt Ağzının Ses Özellikleri”, *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 33.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, 1991, “Yakınçağın Başından Günümüze Ortadoğu Ülkelerinin Anadolu'ya Yönelik Politikaları”, *Türk Kültürü*, S. 336, Yıl: XXIX, Nisan, s. 221.
- KURAT, A. Nimet, 1992, *Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara.
- KUTALMIŞ, Orhan Gündül, 2003, *Türkçe İnsan Adları ve Anlam-Kökenleri*, İstanbul.
- KUTLU, Tarık Cemal, 1993, *Çeçenler, Dili Edeyatı ve Tarihi ile Çerkezler*, İstanbul.
- KÜÇÜK, Salim, 2009, “Türk Kültüründe Donlarına Göre Atlara Verilen Adlar ve Nişanları”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/8, Fall 2009, s. 1830-1855.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, 1993, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri*, İstanbul.

- LEONTİ LYULYE, 2003, *Çerkesya, Tarihi Etnografik Makaleler, 1857-1862-1866*, (Çev. Papşu Murat), Çiviyazıları, İstanbul.
- MANSUR, Şamil, 1981, *Çeçenler*, Sam Yayınları, Ankara, 1995.
- MELİKOFF, İrene, 2004, *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*, İstanbul.
- MƏMMƏDLİ, Ş. B., *Azərbaycan Ədəbiyyatının Borçalı Qolu* (1920-ci ilə Qədər), Monoqrafiya, Tbilisi: Kolori, 2003.
- MEMMEDOV, Nadir, 1993, *Azərbaycan'da Yer Adları*, Bakü.
- MERÇİL, Erdoğan, 2003, *Gürcistan Tarihi-Eski Çağlardan 1212'ye Kadar*-, Ankara.
- METCUNATUKA, İzzet, 1330, *Kafkas Tarihi*, İstanbul.
- MÜTERCİMLER, Erol, 2006, *Geleceği Yönetmek / Yüksek Stratejiden Etki Odaklı Harekâta*, İstanbul.
- NAMITOK, Aytek, 2003, *Çerkezlerin Kökeni*, (Çev. Aysel Çeviker), KAF-DAV Yayınları, Ankara.
- NASKALİ, Emine Gürsoy-DURANLI, Muvaffak, 1999, *Altay Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- OKATLI, Suzan, 2006, "Anadolu Ağızlarında Ki Bağlama Edatı ile Kurulan Yardımcı Cümleler", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 21 Yıl: 2006/2, s.453-465.
- OSTROGORSKY, Georg, 1981, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. F. Işıltan), Ankara.
- OTURAKÇI, Nigâr, (2012), "Divanü Lûgati't-Türk'teki Botanik Terimlerinin Kazakça ve Türkçedeki Görünümleri", *Karadeniz Dergi*, Yıl:4, S. 13, s.195-212.
- ÖGEL, Bahaeddin, 1984, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Ankara.
- ÖLMEZ, Zuhâl Kargı, 2002, "Meninski'nin Sözlüğündeki 'Tartarca' Sözcükler", *Türkoloji Dergisi*, C. 15, Ankara.
- ÖZBAY, Özdemir, 1995, *Düünden Bugüne Kuzey Kafkasya*, Ankara.
- ÖZEY, Ramazan, 1996, *Tabiatı, İnsanı ve İktisadı ile Türk Dünyası*, İstanbul.
- ÖZKAN, Nevzat, 2003, *Türk Dilinin Yurtları*, Ankara.

- ÖZTÜRK, Mustafa, 2003, “Kafkasya'nın Tarihi Coğrafyası ve Stratejik Önemi”, *Genelkurmay ATASE-Sekizinci Askeri Tarih Semineri I*, Ankara.
- PETER ALFORD ANDREWS, 1992, *Türkiye'de Etnik Gruplar*, (Çev. Mustafa Küpüşoğlu), ANT Yayınları, İstanbul.
- RAMAZAN, Musa, 1997, *Bir Kafkas Göçmeninin Anıları*, İstanbul.
- SARAY, Mehmet, 1988, “Kafkasya Araştırmalarının Türkiye için Önemi”, *Kafkas Araştırmaları I*, İstanbul.
- SARIKAYA, Mahmut, 1998, *Güney Azerbaycan Türkçesi*, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri.
- SARIKAYA, Mahmut, 2001, “Azerbaycan Türkçesinde Geniş Zaman ve Şimdiki Zaman Çekimleri İle Güney Azerbaycan Türkçesindeki Örnekleri”, *TÜBAR-X*.
- SARIKAYA, Mahmut, 2009, “Teklik İkinci Kişi Emir Çekimlerinin Anadolu ve Azerbaycan Ağızlarındaki Değişik Örnekleri Üzerine”, *TÜBAR*, XXV, Bahar, s, 146.
- SARIKAYA, Mahmut-Seyfel, Mahmut, 2004, “Kırşehir Abdal / Teber Dili Ve Anadolu, Azerbaycan, Özbekistan Gizli Dilleriyle İlgisi”, *TÜBAR*, XV, Bahar, 244.
- SAYDAM, Abdullah, 1993, *Kafkasya'da Bağımsızlık Mücadeleleri ve Türkiye*, KTÜ, Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, Trabzon.
- SEVİNÇ, Necdet, 2009, “Türkiye'nin Türklük'le İlgisi Kesiliyor”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, S. 272, Ağustos, s. 46.
- SEYİDOV, Mirali, 1989, *Azerbaycan Halkının Soykökünü Düşünürken*, Bakü.
- STRECK, M., 1967, “Kaf Dağı”, *İslam Ansiklopedisi*, M.E.B. Yayınları, C. VI, İstanbul, s. 59-61.
- SÜMER, Faruk, 1992, *Safevi Devletinin Kuruluşu*, Ankara.
- ŞAHİN, Murat, 2001, “Transkafkasya Siyasi Coğrafyasında Etnik Dağılımın Etkileri”, *Avrasya Etüdüleri*, TİKA Yay., No: 19, s. 33-35.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan, 1964, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul.
- ŞİRALİYEV, M., 1962, *Azerbaycan Dialektologiyasının Esasları*, Bakü.

- ŞUREDDİN, Memmedli, 1991, *Paralanmış Borçalı veya 1918 Yılı Ermenistan-Gürcistan Muharebesinin Acı Neticesi*, Azərneşr Yay, Bakü.
- TANYU, Hikmet, *Türklerin Dini Tarihi, Türk Kültür Yayını*, İstanbul, tarihsiz.
- TAVKUL, Ufuk, 1993, *Kafkasya Dağlarında Hayat ve Kültür*, İstanbul.
- TAVKUL, Ufuk, (2002), *Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul.
- TAVKUL, Ufuk, 2002, “Kafkasya ve Çevresindeki Türk Toplulukları”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. XX, s. 489-519.
- TERİM, Şerafettin, 1976, *Kafkas Tarihinde Abhazlar ve Çerkezlik Mefhumu*, İstanbul.
- TİŞKOV, V.A.- Fillipova, E. İ., 2000, *Eski Sovyet Ülkelerinde Etnik İlişkiler ve Sorunlar*, ASAM Yayınları, Ankara.
- TOGAN, A. Zeki Velidi, 1933, “Azerbaycan Etnografisine Dair”, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, S. 150, s.101-107.
- TOGAN, A. Zeki Velidi, 1933, *Azerbaycan Etnoğrafisi*, II, İstanbul.
- TOGAN, Zeki Velidi, 1944, “Azerbaycan”, *İslam Ansiklopedisi*, II, MEB, İstanbul, s. 94.
- TOGAN, Zeki Velidi, 1970, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul.
- TURAN, Osman, 1965, *Selçuklu Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ankara.
- TURAN, Osman, 1971, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul.
- Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*, TDK., <http://tdkterim.gov.tr/ttas/>.
- TÜRKOĞLU, İsmail, “Karapapaklar”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C. XXIV, s. 470.
- UYSAL, İdris Nebi, 2010, “Karaman İli Ağızlarının Ses Özellikleri Bakımından Türkiye Türkçesi Ağızları Arasındaki Yeri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/1, Winter.
- “Ülke Raporu”, *Avrasya Dosyası*, S. 1, 2001, s.1.
- VALAH HACILAR, 2001, *Borçalı Mehralı Bey Tarihi Hekiketlerde*, Tiflis.
- VALEHOĞLU, Hacılar Fahri, 2009, “Borçalı Türklerinin Menşei ve Etnik Sınırları”, *Bizim Ahıska*, Yıl: 5, S. 14, Bahar.

YALÇINKAYA, Alâeddin, 2006, “Kafkaslar’da ‘Türkî’ Kavimler: Çerkezler, Abhazlar, Kabartaylar, Adıgeler, Çeçenler, İnguşlar, Dağıstanlılar ve Diğerleri”, *Akademik Bakış*, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, S. 9, Mayıs.

YEGANE, İsa, 1990, *Karapapahların Tarih ve Kültürüne Bir Bakış*, Nogadey.

YENİARAS, Orhan, 1994, *Karapapak ve Terekemelerin Siyasî ve Kültürel Tarihine Giriş*, İstanbul.

YILMAZ, Salih, 2007, *Karapapak (Terekeme) Türkleri*, Ankara.

YÜZBEY, İrade, 2008, “Ahıskalı Türkler ve Kültürleri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume, 3/7.

